

Bogáromi Eszter, Hortay Olivér és Pillók Péter

A klímaváltozás szerepe a magyar lakosság jövőtől való félelmében

Absztrakt: Jelen írás egy 2017-es és egy 2020-as telefonos adatfelvételi hullám eredményein keresztül hasonlítja össze, miként változott a magyar lakosság jövőhöz való viszonyában a klímaváltozás szerepe. Az eredmények alapján inkább azok tartottak a klímaváltozástól, akiknek az alacsonyabb rendű szükségletei biztosítottak voltak. A hároméves időszak alatt az emberek jövőtől való félelme jelentősen csökkent, ami a bizonytalanságot okozó egyéb tényezők mellett a klímaváltozástól való félelemben is jelentkezett. A változás mértéke társadalmi csoportonként eltért: a magasan képzettek, a városban lakók, a fiatalabbak és a nők esetében a félelem csökkenése szignifikánsan kisebb volt. Az eredményekből levonható egyik következtetés, hogy hazánkban a nemzetközi mérésekhez hasonló demográfiai tényezők mentén szegmentálható az emberek klímaattitűdje. A másik következtetés, hogy az elmúlt években tapasztalható, jellemzően a klímaváltozás negatív hatásaira építő kommunikáció hatása a fenti csoportokban erősebb volt.

Kulcsszavak: jövőtől való félelem, lakossági attitűd, klímaváltozás

Bevezetés

Az elmúlt években jelentősen növekedett a környezetvédelem és különösen az éghajlatváltozás témájának jelenléte a kommunikációs térben. Az, hogy a klímaváltozás (és annak erősebb érzelmi töltetű elnevezései, például klímakatasztrófa vagy klímaválság) 2019-re az online média egyik legfelkapottabb szakkifejezésévé vált, számos korábbi – minden bizonnyal egymást erősítő – eseménnyel magyarázható. Szakpolitikai szempontból kiemelendő a sokat vitatott 2015-ös párizsi éghajlatvédelmi egyezmény, valamint az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület különleges beszámolója (IPCC 2018), amelyek önmagukban is felhívták a figyelmet a klímaváltozás problémájára. A tudomány területén – a rengeteg megjelent közlemény mellett – figyelemre méltó gesztus, hogy 2018-ban William D. Nordhaus megosztott közgazdasági Nobel-díjat kapott a globális felmelegedés hatásainak makrogazdasági modellekbe történő integrációjáért (Kónya 2019). A fokozott médiafigyelemhez vélhetően nagymértékben hozzájárultak az újonnan szerveződő klímamozgalmak, amelyek újszerű kommunikációja megosztotta a közvéleményt (Fisher 2019). Végül, a klímaváltozás az európai nagypolitikában is egyre nagyobb hangsúlyt kap: például az Európai Bizottság újonnan megválasztott vezetése az Európai Zöld Megállapodás nevű zászlósprogramja keretében kívánja átalakítani a következő költségvetési ciklus országok közötti allokációs mechanizmusait (Európai Bizottság 2019).

A társadalomtudományok képviselői számára kiemelkedően izgalmas kérdés, hogy milyen főbb tényezők befolyásolják az emberek véleményét az éghajlatváltozásról, és milyen hatásai vannak a megváltozott stílusú és intenzitású klímakommunikációnak. A lakosság környezeti attitűdjének mérésére vonatkozó szakirodalom viszonylag friss: az empirikus elemzéseket lehetővé tévő nagymintás adatfelvételek jellemzően az ezredfordulót követték. Bár az elmúlt években számos nemzetközi összehasonlítást lehetővé tévő adatbázis épült és több ezekből építkező cikk jelent meg, továbbra is rendkívül sok nyitott kérdés van a társadalom általános hozzáállásával, cselekvési hajlandóságával és ezek összefüggéseivel kapcsolatban. Olyan tanulmány pedig, amely az elmúlt évek megnövekedett – jellemzően a környezeti veszélyek hangsúlyozására épülő – kommunikációs aktivitásának társadalmi hatásait empirikusan vizsgálná, nagyon kevés akad.

Jelen cikk célja hozzájárulni a klímaváltozás lakossági hozzáállását mérő empirikus eredményekhez: egy 2017-es és egy 2020-as adatfelvételi hullám eredményein keresztül hasonlítja össze, miként változott a magyar lakosság jövőhöz való viszonyában a klímaváltozás szerepe. Az elemzés fő kutatási kérdése, hogy a vizsgált időszakban növekedett-e, és ha igen, melyik társadalmi csoportokban a klímaváltozás szerepe az emberek jövőtől való félelmében. Az adatok elemzése alapján két fő eredmény azonosítható. Egyrészt a szükségletek hierarchiájában a klímaváltozás mindkét időszakban „magasan” helyezkedik el, azaz inkább azokat foglalkoztatja, akik általánosságban nem félnek a jövőtől és kiszámíthatónak tartják azt. Másrészt a kutatási kérdésben vizsgált, időszakok közötti átrendeződés a demográfiai változók mentén eltér: a klímaváltozástól való félelem csökkenésének mértéke a magasan képzettek, a városban lakók, a fiatalabbak és a nők esetében szignifikánsan kisebb volt. Az eredményeket jelentősen befolyásolja, hogy a két időszak között a jövőtől féltő, azt bizonytalanok tartó emberek összesített aránya jelentősen csökkent.

Az írás elkészítését nagyrészt Bognár (2020) vitaindító tanulmánya és az akoré szervezett tematikus összeállítás motiválta, amelyekhez három ponton kapcsolódunk. Egyrészt

– a szerzők reményei szerint – a lakossági felmérés eredményei érdekes kiegészítést jelenthetnek a vitaindító cikkben felvetett gondolatokhoz. Másrészt a szakirodalmi áttekintésben felsorolt, jellemzően empirikus tanulmányok következtetései két ponton árnyalják a vitaindító írás megállapításait. Az egyik kérdéses pont, hogy a környezeti értékek politikai preferencia mentén történő polarizációja hazánkra jellemzőbb (vagy várhatóan jellemzőbb lesz), mint a nyugati társadalmakra. Az áttekintett eredmények ezzel szemben azt mutatják, hogy a fejlett világ egészében leginkább politikai és ideológiai értékek alapján állnak az emberek a környezeti kérdésekhez. A másik vitatott pontot az az alapvetés jelenti, amely szerint az ökológiai problémák megoldásához a társadalom környezeti érzékenyítése és a zöldmozgalmak térnyerése szükséges. A korábbi tapasztalatok alapján nem egyértelmű, hogy azok a társadalmi csoportok, amelyek a környezeti értékekre érzékenyebbek, és amelyek a zöldmozgalmak terjedéséhez aktívan is hozzájárulnak, nagyobb cselekvési hajlandóságot mutatnának klímavédelmi tevékenységekben, illetve hogy életük ökológiai lábnyomát szándékosan jobban csökkentenék, mint mások. A három kapcsolódási pont közül tehát az empirikus kutatás eredményei kiegészítő háttérrel kínálnak a vitaindító cikkhez, a másik két diszkutáló megállapítás pedig rámutat, hogy milyen további kutatásokra lenne szükség a vitaindító tanulmány elméleti következtetéseinek validálásához.

A cikk szerkezete a következő. Először áttekinti a klímaváltozással kapcsolatos lakossági attitűdre vonatkozó legfrissebb nemzetközi empirikus és kísérleti eredményeket, valamint az azokból levonható főbb tanulságokat. Azután ismerteti a cikk alapjául szolgáló adatfelvétel részleteit, valamint az elemzéshez alkalmazott módszereket. Ezt követően bemutatja az elemzés főbb eredményeit. Végül összefoglalja a cikk tanulságait, korlátait, valamint a lehetséges további kutatási irányokat.

Szakirodalmi áttekintés

A környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági attitűd mérését célzó adatfelvételek legnépszerűbb kérdése, hogy mitől lesz valaki érzékeny az ökológiai kérdések iránt. A klímaváltozásra vonatkozó kutatásokban ez – bár nem tökéletesen azonosítható az eredeti kérdésfeltevéssel – gyakran úgy jelenik meg, hogy milyen tényezők jellemzők azokra, akik nem hisznek a klímaváltozás antropogén jellegében, azaz a klímaszkeptikusokra. A vizsgált változók pedig jellemzően négy kategóriába sorolhatók: a hagyományos demográfiai változók mellett megjelennek a politikai/értékrendi szempontok, az érintettség (például tapasztalt-e szélsőséges időjárási eseményeket), valamint az egyéb társadalmi, kulturális, gazdasági tényezők. A szakirodalmi áttekintés az ökológiai és klímaváltozással kapcsolatos attitűdöt nem választja külön, ami annak köszönhető, hogy ezek a közéleti kommunikáció szintjén összemosódnak.

Jelen tematikus összeállítás vitaindító cikkének (Bognár 2020: 31) egyik fő megállapítása, hogy a környezeti értékek terjedésének hazai korlátja azok politikához való kapcsolódása. A jelenség azonban nem hazai sajátosság – számos nemzetközi empirikus eredmény bizonyítja, hogy a nyugati társadalmak a környezeti kérdésekben ugyanúgy politikai alapon polarizálódnak. A klímaszkeptikusok tulajdonságaira vonatkozó eddigi legszélesebb körű metaanalízis fő tanulsága, hogy az egyéni hozzáállást a pártpreferencia, valamint az ideológiai és értékrendi háttér jóval nagyobb mértékben befolyásolja, mint bármely demográfiai vagy egyéb változó (Hornsey et al. 2016). A klímaszkepszisnél összetettebb – úgynevezett

klímaaggodalom-index – indikátort befolyásoló tényezőket vizsgáltak idősoros szemléletben, strukturális egyenletek módszerével Carmichael és Bruelle (2016) az Egyesült Államokban, a 2002 és 2013 közötti időszakra nézve. Az eredményeik nagyon hasonlóak az előbbi kutatáséhoz; a vizsgált magyarázó változók közül a politikai diskurzus gyakorol a legnagyobb hatást, és a média szerepe is leginkább a politikai üzenetek közvetítésében jelentkezik. Ezek mellett elhanyagolhatók a tudományos információkhoz való hozzáférésnek, a zöldmozgalmaknak és a szélsőséges időjárás eseményeknek a hatásai. Utóbbi kapcsán a szerzők megjegyzik, hogy bár az aggregált adataikon nem jelentkezik számottevő hatás, lokálisan az eredmények változhatnak. Konisky, Hughes és Kaylor (2015) kifejezetten a szélsőséges időjárás események lokális hatására vonatkozó vizsgálata azonban kimutatta, hogy ezek a természeti események befolyásolják a lakosság klímaváltozással kapcsolatos hozzáállását, annak mértéke azonban rendkívül alacsony. Azt, hogy a politika mikroszinten erős hatással van a környezetvédelmi véleményekre, alátámasztja Kousser és Tranter (2018) ausztrál kísérlete, akik azt vizsgálták, hogy az emberek mennyire hajlandók megváltoztatni kezdeti véleményüket a kvótakereskedelmi rendszerrel és a megújuló energiatámogatásokkal kapcsolatban, miután megtudják, hogy egy számukra szimpatikus politikus az övékétől eltérő állásponton van. Az eredmények azt mutatják, hogy ebben az esetben az emberek jelentős része probléma nélkül hajlandó változtatni a véleményén, mert a szimpatikus politikusba vetett bizalmuk meghaladja az adott kérdésben való jártasságukat kapcsolatos önbizalmukat.

Bognár (2020) vitaindító cikkében megjelenik egy logikai láncolat, amelyben a zöldmozgalmak – politikától mentes – térnyerése a környezeti értékek terjedéséhez, így környezet-tudatosabb egyéni életvitelhez vezet, és végül segít megoldani az ökológiai problémákat. Amellett, hogy az előbbi bekezdés tanulságai alapján erősen megkérdőjelezhető, hogy elképzelhető-e egyáltalán a zöldmozgalmak politikától való mentessége,¹ a láncolat következő szintjére sincsenek egyértelmű empirikus bizonyítékok. A már idézett Hornsey és munkatársai (2016) metaanalízisének másik fő tanulsága (a korábban ismertetetten túl), hogy alig azonosítható kapcsolat az éghajlatváltozással kapcsolatos attitűd és az éghajlatbarát cselekvési hajlandóság között. A logikai lánc három ponton is nyitott: egyrészt csekély megfeleltethetőség van a környezeti attitűd és a környezeti cselekvési hajlandóság között. Azaz attól még, hogy valaki számára fontossá válnak a környezeti értékek, nem feltétlenül hajlandó változtatni napi rutinján (Zabkar és Hosta 2012), ami kiemelten igaz azokra a tevékenységekre, amelyek nagy lemondással járnak (Tobler, Visschers és Siegrist 2012). Másrészt a cselekvési hajlandóság nem feltétlenül jelent tényleges ökológiai lábnyom-csökkenést. Ennek talán legszemléletesebb oka, hogy az emberek nincsenek elegendő információ birtokában ahhoz, hogy megítélhessék egy-egy fogyasztási döntésük ökológiai (vagy más) következményeit (lásd például: Schulte-Mecklenbeck, Sohn, Bellis, Martin és Hertwig 2013). Harmadrészt nem csak a pozitív környezeti hozzáállás eredményezhet környezetbarát cselekvést. Valójában még a klímaszkeptikusok is előszeretettel támogatnak klímavédelmi intézkedéseket, különösen, ha azok egyébként számukra fontos célokhoz (például technológiai fejlődés, javuló társadalmi kapcsolatok, gazdasági prosperitás stb.) is hozzájárulnak, a döntés tehát nagyrészt az üzenet keretezésétől és az intézkedés hatásától függ (Bain, Hornsey, Bongiorno és Jeffries 2012; Spence és Pidgeon 2010).

¹ Ráadásul Bognár (2020) több ízben hivatkozik a zöldmozgalmak sikerére, illetve sikertelenségére, ami alatt – a szerzők értelmezése szerint – részben a zöldpártok politikai térnyerését vagy annak elmaradását érti.

Az Európai Unió valamennyi országában csekély a klímaszkeptikusok aránya a teljes populációban, az éghajlatváltozás regionális következményei azonban jobban megosztják a lakosságot (European Social Survey 2018). Ez alighanem annak köszönhető, hogy a klímaváltozás társadalmi költségei az európai országokban várhatóan jóval alacsonyabbak lesznek, mint más régiókban (Ricke, Drouet, Caldeira és Tavoni 2018). A politikai pártok hatása az emberek klímavédelmi hozzáállására az Unió országaiban is rendkívül erős (McCright, Dunlap és Marquart-Pyatt 2015; Sohlberg 2017), a demográfiai tényezők hatásával összefüggésben azonban kevesebb eredmény áll rendelkezésre. Különösen igaz ez Magyarországon esetében. A területi eloszlás tekintetében a nemzetközi megfigyelések többnyire azt mutatják, hogy a városi lakók klímaattitűdje erősebb a vidékiekéénél (lásd például: Mildemberger, Howe, Lachapelle, Stokes, Marlon és Gravelle 2016), ezzel szemben Baranyai és Varjú (2017) eredményei alapján Magyarországon a budapestiek klímaérzékenysége jóval alacsonyabb a többi településen élőkénél, amit a szerzők a nagyobb érintettséggel magyaráznak. A további demográfiai változók esetében szinte valamennyi korábban felsorolt nemzetközi tanulmány a fiatal, magasan képzett, nagyobb jövedelemmel rendelkező, fehér nők esetében mér magasabb klímaérzékenységet, ezt a kérdést azonban – a szerzők legjobb tudása alapján – korábbi magyarországi publikációk nem vizsgálták.

Az elmúlt évek klímakommunikációja nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy tudatosítsa az éghajlatváltozás negatív természeti következményeit az emberekben. Amellett, hogy a klímakatasztrófa építő üzenetek bírálata jelentős hazai hagyományokkal rendelkezik (lásd például Bartus 2009; Jankó, Móricz és Pappné 2011), kérdés, hogy az mennyire befolyásolja ténylegesen az emberek jövőtől való félelmét. Ennek elemzése Kis (2018) szerint azért is fontos, mert a kormány intézkedéseinek a polgárok szubjektív biztonságérzetének növekedését kell eredményezniük. A jelen cikk alapjául szolgáló kutatás ezért – a korábban bemutatott attitűdvizsgálatoktól kissé eltérő módon – nem a lakosság környezetvédelemmel vagy klímaváltozással kapcsolatos közvetlen attitűdjét vagy cselekvési hajlandóságát kívánja felderíteni, hanem azt, hogy az elmúlt három esztendőben beszívárgott-e, és ha igen, mely társadalmi csoportok esetében a klímakatasztrófa az emberek jövőtől való félelmei közé. Az adatfelvétel ezért Hideg és Nováky (2010) megközelítése szerint a lakosság jövőhöz való hozzáállásának felmérését célozta.

Alkalmazott módszertan és adatok

Elemzésünkben két adatfelvételi hullám eredményeit hasonlítjuk össze. A két hullám kérdéseiben és módszerében megegyezett, súlyozásában és elemszámában viszont eltérések figyelhetők meg.

Kutatásunk alkalmával kvantitatív primer kutatást végeztünk, melynél a CATI – telefonon történő megkérdezés – módszertanát választottuk. Jelen elemzésünkben két kutatási hullám eredményeit hasonlítjuk össze. Az első hullám adatfelvételének éve 2017. volt, míg a másodiké 2020. Az első hullám alkalmával megyei szinten biztosított reprezentatív mintát alakítottunk ki, melynek elemszáma elérte az 53071 főt. A minta elemszámának kialakításánál a legkisebb megyénél biztosítottuk az 1000 fős almintát, és a további megyék populációs elemszámával arányosan növeltük a megyei alminták mintaelemszámát. A kérdőív kitöltésére rendelkezésre álló idő 25 perc volt, melyben a jövőképhez kapcsolódó kérdéskörök

jelentek meg. A második hullám adatfelvételének célja az elmozdulások megfigyelése volt országos szinten, ezért egy kisebb, 1000 fős, országos szinten reprezentatív mintán történt az adatfelvétel. A második hullám alkalmával az eredeti kérdőív kérdéseinek egy részét használtuk, melyek elemzésünkben megjelennek. A két adatfelvételi hullám közötti elemszámkülönbség torzításokhoz vezethet, elsődlegesen abból a tényből adódóan, hogy a reprezentativitás szintje a mintavételnél eltér. Mindazonáltal fontosnak tartottuk a cikkhez megismételni az első hullám adatfelvételét, hogy láthatóvá váljanak az elmúlt évek változásai.

Az adatfelvételnél – mindkét hullám esetén – egyszerű véletlen mintavételi eljárást alkalmaztunk. Az első hullám esetében a végleges adatbázist később régió, megye, korcsoport, iskolai végzettség, a megkérdezett neme alapján kialakított cellasúly alapján súlyoztuk. A részletes megoszlást a 2011-es Népszámlálási adattáblák alapján határoztuk meg. A második hullám esetén iteratív súlyozást alkalmaztunk, melynél a 2016-os Mikrocenzus megoszlásait tekintettük populációs aránynak, a használt változók között szerepelt a megkérdezett neme, iskolai végzettsége, kora és a település típusa.

A kérdőívben szereplő témaspecifikus kérdésekhez 5 fokú Likert-skálát használtunk. Három kérdés vonatkozott a jövőre és a boldogságra, illetve hat tényezőt emeltünk át a jövőtől való félelem csökkentését középpontba állító kérdések körül.

A jövőkép megragadására két kérdés készült, az egyik a jövőtől való félelemre vonatkozott – Mennyire fél Ön a jövőtől? –, a másik a bizonytalanságra – Mennyire tartja bizonytalannak a jövőt? –, mindkét kérdés esetében öt érték közül választhatott a válaszadó. Az első kérdésnél az 1-es érték jelentette, ha a kérdezett egyáltalán nem fél a jövőtől, és az 5-ös, ha nagyon fél. A második kérdésnél az 1-es értékhez tartozott a „Teljes mértékben bizonytalan a jövő” válasz. A félelem mibenlétének beazonosítása érdekében különböző tényezőket soroltunk fel, és a megvalósulásuk esetén bekövetkező félelem csökkenésre voltunk kíváncsiak. Az 1-es érték jelentette az „Egyáltalán nem járul hozzá a félelem csökkenéséhez” választ, míg az 5-ös a „Nagymértékben hozzájárul a félelem csökkenéséhez” választ.

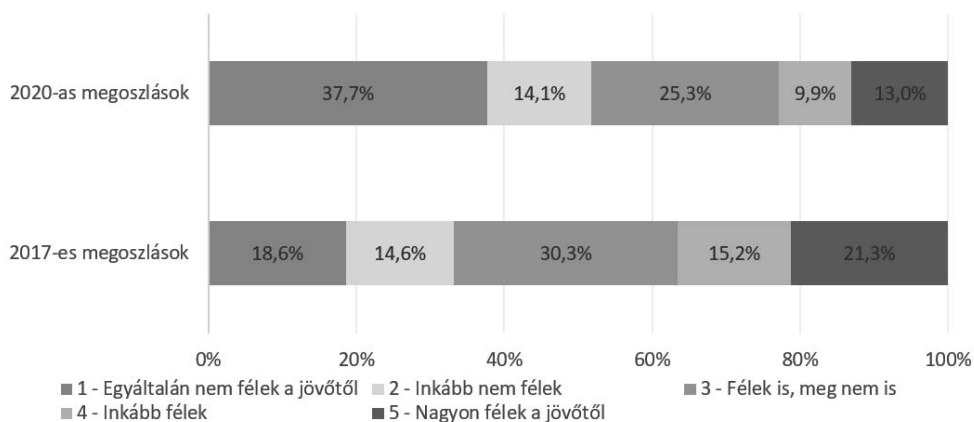
Eredmények

A jövőképben látható elmozdulások

Az eredmények ismertetésénél először kitérünk a teljes lakosságra vonatkozó elmozdulásokra, majd ismertetjük, hogy mely demográfiai csoportok esetén érzékelhető elmozdulás a klímaváltozással szembeni attitűdökben.

2017-ben a jövőtől való félelem kérdésénél a válaszok közel azonos arányban tartalmaztak olyan válaszokat, melyek a félelemhez voltak köthetők, és olyanokat, melyek a félelem elutasításához. Az évek során elmozdulás látható a félelem csökkenése felé, 18,6 százalékról 37,7 százalékra emelkedett azok aránya, akik egyáltalán nem félnek a jövőtől (1. ábra).

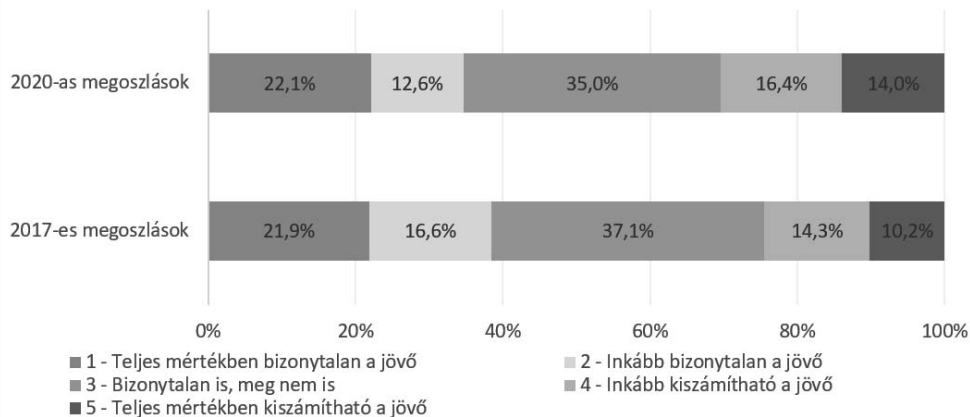
1. ábra. A jövőtől való félelem változása 2017 és 2020 között (total, %)

Forrás: Jövőkép kutatás 2017, 2020 (saját szerkesztés)

A jövőtől való félelem pozitív irányba való elmozdulása felveti a kérdést: vajon kiszámíthatóbb lett a jövő, ezért nem félnek annyira tőle? A jövő bizonytalanságára vonatkozó kérdésnél kisebb mértékben jelenik meg a válaszok átrendeződése, a kiszámíthatósághoz kapcsolódó válaszok száma („inkább kiszámítható” és „teljes mértékben kiszámítható” válaszok együttes megoszlása) 24,1 százalékról 30,4 százalékra emelkedett (2. ábra).

2. ábra. A bizonytalansághoz kapcsolódó attitűdök (total, %)

Forrás: Jövőkép kutatás 2017, 2020 (saját szerkesztés)

Míg a jövőtől való félelem pozitív értékei 56 százalékkal emelkedtek, addig a kiszámíthatóság értékei csupán 26 százalékkal, vagyis a jövőtől való félelem csökkenése nem csupán a jövő kiszámíthatóságának érzéséből adódik.

A demográfiai változókkal képzett kereszttáblák megmutatták, hogy mely társadalmi csoportok körében csökkent a jövőtől való félelem. A férfiak körében hangsúlyosabban beszélhetünk e tendenciáról. Míg 2017-ben a „Nagyon félek a jövőtől” választ közel azonos (férfiak 21,5 százaléka, nők 21,1 százaléka) arányban jelölték meg a nők és a férfiak, addig 2020-ban a nők 16,3 százaléka választotta ezt a választ, míg a férfiak csupán 9,5 százaléka. Az iskolai végzettséget vizsgálva elmondható, hogy azonos mintázat látható mindkét adatbázisban. A félelem változójának a két szélsőértéke az általános iskolai végzettséggel rendelkezők körében kimagasló, vagyis körükben felülreprezentált a nagyon félők és az egyáltalán nem félők aránya. Budapesten látható nagy változás, 2017-ben a „Nagyon félek a jövőtől” válasz esetében a Budapesten élők voltak az egyedüli településtípus szerinti csoport, melynél felülreprezentáltság volt megfigyelhető (21,3 százalék helyett 28,5 százalékuk jelölte meg ezt a választ). Ezzel párhuzamosan ugyanebben az évben az „Egyáltalán nem félek a jövőtől” válasznál a legkisebb arány volt megfigyelhető a körükben (18,6 százalék helyett 10,8 százalékuk választotta ezt az értéket). 2020-ra az összefüggés megfordult, és az „Egyáltalán nem félek a jövőtől” értéket megjelölők körében érték el a legmagasabb arányt a négy településtípus közül (37,7 százalék helyett 42,6 százalékuk adta meg ezt a választ). A megkérdezett korát tekintve több érdekes megállapítás tehető. A legidősebbek körében – az általános iskolai végzettséggel rendelkezőkhöz hasonlóan – a félelemváltozó két szélsőértékénél fedezhetők fel kiugró arányok. A legfiatalabbak – a budapestiekhez hasonlóan – az „Egyáltalán nem félek a jövőtől” válasznál 2017-ben alulreprezentáltak voltak, míg 2020-ban már felülreprezentáltak.

Összességében elmondható, hogy a jövőtől való félelem mértéke csökkent a két adatfelvételi hullám között, mely csökkenést nem csak a bizonytalanságérzet csökkenése okozta. A budapesti 18–29 évesek esetében figyelhető meg jelentős változás, körükben jelentősen emelkedett az egyáltalán nem félők aránya. Továbbá a nők körében 2020-ban lényegesen magasabb a nagyon félők aránya.

A jövőhöz kapcsolható félelem mértékét csökkenteni képes tényezők

Hat tényező jelent meg mindkét kérdőívben, melyeket aszerint értékeltünk, hogy mennyire képesek csökkenteni a jövőtől való félelmet.

Az 1. táblázatban a vizsgált hat változó 4-es és 5-ös értékeihez tartozó teljes minta megoszlásai láthatók, a tényezők sorrendjét a második hullám „Összesen” értékei adják. A jövőtől való félelem szintjének csökkenését a legtöbbször életében a családban megjelenő szeretetteljes hangulat bizonyossága okozza (a teljes mintán 90,6 százalék, illetve 90,4 százalék). A második – a legtöbbször által félelemcsökkentőnek sorolt – tényező a biztos munkahely, ahol emelkedés figyelhető meg, 2020-ban 10,9 százalékponttal több megjelölés társult a tényezőhöz. Cikkünk témája, a *klímaváltozás tényezője a harmadik helyen* szerepel, esetében 11,4 százalékpontos visszaesés figyelhető meg. A teljes mintán tapasztalt százalékos emelkedés a biztos munkahely tényezője mellett csupán a nyelvtudás változójánál tapasztalható, kis mértékben.

1. táblázat. A potenciális félelemcsökkentő tényezők

Tényező	2017 (%)			2020 (%)		
	Hozzájárul	Nagymértékben hozzájárul	Összesen	Hozzájárul	Nagymértékben hozzájárul	Összesen
A családban jó hangulat, szeretet lenne	17,1	73,5	90,6	9,9	80,5	90,4
Biztos munkahelyem lenne	15,9	52,7	68,6	12,0	67,5	79,5
Sikerülne megállítani a környezetszennyezést/klimaváltozást	20,2	64,1	84,3	19,4	53,6	72,9
Kiegyensúlyozott politikai vezetés lenne	22,7	62,1	84,8	20,7	49,7	70,4
Megszűnnének a hitelem/nem kellene sosem hitelt felvennem	15,1	56,2	71,3	9,0	52,4	61,4
Megtanulnék felsőfokon egy nyelvet	15,1	30,6	45,7	10,9	35,5	46,4

Forrás: Jövőkép kutatás 2017, 2020 (saját szerkesztés)

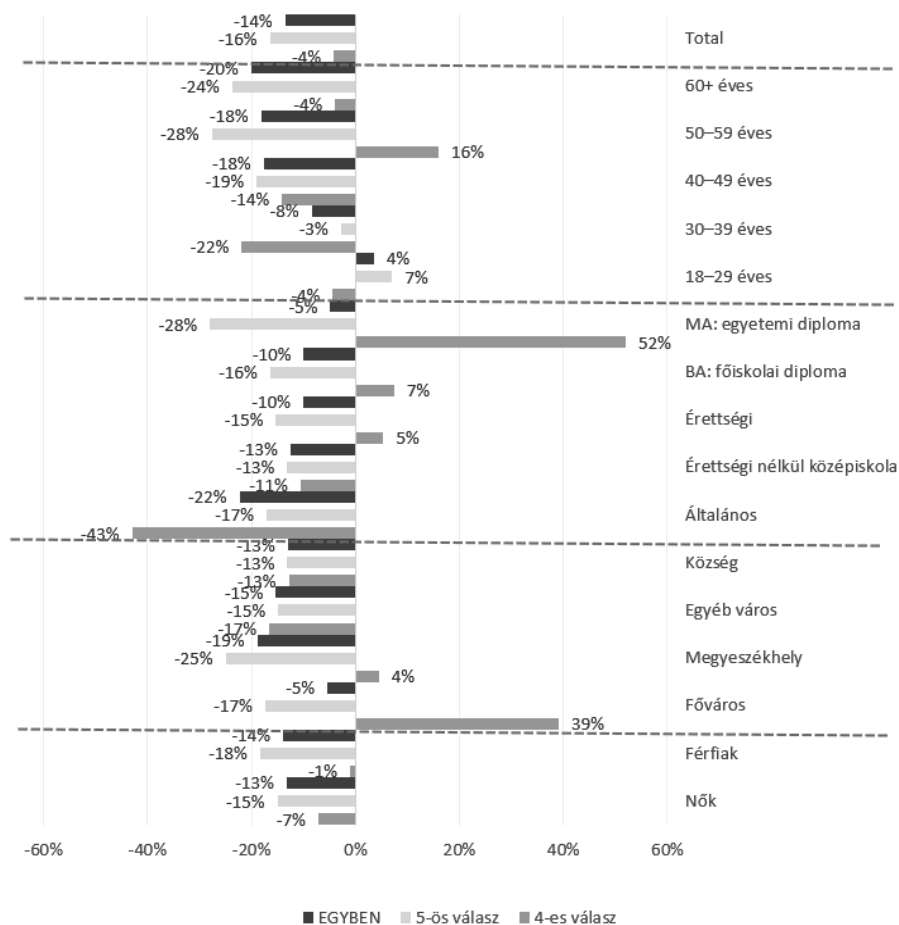
Ahogy azt az előző kérdésekből is láttuk, számos folyamat zajlik párhuzamosan – egyfelől csökkent a jövőtől félők aránya, másrészt a jövő kiszámíthatóságának érzékelése is változott, és emellett meg kell vizsgálni, hogyan hat a klímaváltozás a válaszadókra. Egyfelől megvizsgáltuk, hogy a jövőképhez kapcsolódó két változó és a klímaváltozás tényezőjének a kapcsolata változott-e. A jövőtől való félelem és a jövő kiszámíthatóságát mutató változó esetén is igaz, hogy a klímaváltozás változóival való kapcsolat mintázata megmaradt – amiből arra következtethetünk, hogy az eltérő elemszámból feltételezett torzítás mértéke alacsony. Mindkét adatfelvételi hullámnál a két változó között szignifikáns összefüggés mutatható ki, az összefüggéshez tartozó Cramer's V-értékek között eltérés látható, 0,09-ről 0,126-ra emelkedett a kapcsolat erőssége, vagyis *hangsúlyosabb összefüggés érzékelhető 2020-ban*. Mindkét változó esetén igaz, hogy a szélsőértékeknel a szélsőértékek megjelölői felülreprezentáltak, és a 2–4 értékek megjelölői inkább a klímakérdésnél is közbülső értékeket adják meg. Illetve mindkét adatfelvételi hullámnál a „Jövőtől egyáltalán nem félők” körében a legmagasabb azok aránya, akik félelemcsökkenéséhez hozzájárulna a klímaváltozás megoldása. Vagyis az összefüggés erősödött, de mintázatában nem változott az elmúlt években. A nagyon félők és az egyáltalán nem félők körében magas a klímaváltozásban gondolkodás, és inkább csökkenti a félelmeit a nem félőknek ez a tényező.

A jövő kiszámíthatóságának változója és a klímaváltozás változója közötti összefüggés is mindkét hullámnál szignifikáns összefüggést mutat: az előző összefüggéshez hasonlóan itt is erősödött a kapcsolat, míg 2017-ben 0,079-es Cramer's V-értékeket tapasztaltunk, addig 2020-ban 0,130-at. Az előző összefüggéshez hasonlóan kiemelkedő a szélsőértékek szélsőérték-választásai, vagyis akik vagy nagyon kiszámíthatónak érzik a jövőt vagy teljesen kiszámíthatatlannak – mindkét megjelölésnél –, magas arányban jelölik meg a klímakérdésnél is

az 1-es és az 5-ös értéket. A kapcsolat mintázata nem változott, de az összefüggések hangsúlyosabbá váltak. A „Teljes mértékben kiszámítható a jövő” választ adók körében a legmagasabb azok aránya, akik félelmét csökkentené a klímaváltozás megoldása. A kiszámíthatatlan jövőt érzékelőkhöz képest tovább növekedett a különbség. Vagyis összességében elmondható, hogy erősödött az összefüggés, miszerint a klímahelyzet megoldódása inkább azoknak ad megnyugvást, akik nem félnek a jövőtől, és akik azt kiszámíthatónak tartják.

A demográfiai változókat vizsgálva is elmozdulások figyelhetők meg a klímaváltozás kérdésénél. A 3. ábrán látható a klímaváltozás kérdésének a 4-es és 5-ös válaszaihoz, illetve a két válasz együttes megoszlásához kapcsolódó változás mértéke a két adatfelvételi hullám között. Jól látható, hogy bizonyos demográfiai csoportoknál jelentősebb visszaesés figyelhető meg a klímaváltozónál.

3. ábra. A klímaváltozás válaszainak megjelölésénél jelentkező százalékos változás az egyes demográfiai csoportoknál

Forrás: Jövőkép kutatás 2017, 2020 (saját szerkesztés)

A megkérdezett neme és a klímaváltozás tényezője között szignifikáns kapcsolat látható mindkét hullámnál, a Cramer's V-értékek szerint a kapcsolat erőssége fokozódott (2017: 0,079; 2020: 0,133). A nemet tekintve a férfiak körében 18,4 százalékkal csökkent azok aránya, akik szerint nagymértékben hozzájárulna a félelmeik csökkenéséhez a klímaváltozás megoldása.

A megkérdezett településének típusát tekintve jelentős eltérések figyelhetők meg. A *legnagyobb visszaesés a megyeszékhelyen élők* körében figyelhető meg (18,9 százalékkal csökkent azok aránya, akik félelmét valamilyen mértékben csökkentené a klímaváltozás megoldása). A budapestiek körében fokozódott a klímaváltozás kérdésének félelemcsökkentő hatása, 39,1 százalékkal emelkedett az „Inkább hozzájárul” választ megjelölők aránya a budapestiek körében.

Az iskolai végzettség vizsgálatánál elmondható, hogy *minél magasabb valakinek a végzettsége, annál inkább jellemző, hogy a klímaváltozás kérdésének fontossága kevésbé esett vissza nála*, ami hozzájárul a félelmei csökkenéséhez. Az egyetemi diplomával rendelkezők körében csupán 4,8 százalékos visszaesés figyelhető meg, ami az „Inkább hozzájárul” válasz felé való eltolódásnak köszönhető. Az előző összefüggésekhez hasonlóan az iskolai végzettség-nél is mindkét hullám esetén szignifikáns összefüggés figyelhető meg a két változó között, a kapcsolat erőssége fokozódott (2017: 0,052; 2020: 0,132).

A korcsoport is azon változók közé tartozik, melyek – mindkét adatfelvételi hullám esetében – szignifikáns összefüggésben állnak a klímaváltozás változójával. 2017 és 2020 között eltérően változott az egyes korcsoportba tartozók viszonyulása a klímaváltozás félelemcsökkentő hatásához. A *18–29 évesek körében 3,6 százalékkal emelkedett* azok aránya, akik azt jelölték meg, hogy a *klímaváltozás megoldása hozzájárulna* – inkább vagy nagymértékben – a *félelmük csökkenéséhez*. A többi korcsoport kategóriájánál a két válaszkategória együttes aránya *csökkent*, *minél idősebb korosztályt vizsgálunk*, annál nagyobb mértékben.

Összességében elmondható, hogy a klímaváltozás megoldása a jövőtől való félelmeiket inkább a fiatalabbaknak, a magasabb iskolai végzettségűeknek és a budapestieknek csökkenti. Ezek a kapcsolatok jól illeszkednek más kutatásokhoz, melyek a kreativitás, az új gondolatok felé való nyitottság, a hírfogyasztás összefüggéseit vizsgálják. Az elmozdulások több folyamat eredményeként alakulnak ki, melyek feltárására további kutatások szükségesek. Egyfelől adódhat ez a hangsúlybeli különbség az anyagi helyzetek differenciáiból, másfelől az életciklusból adódó különbségek, a médiafogyasztásbeli különbségek, a pszichológiai jellemzők – önértékelés, saját cselekedeteik hatásának érzékelése – és az egyes társadalmi csoportokhoz tartozó eltérő értékpreferenciák összességéből.

Konklúzió

Jelen cikk megvizsgálta, hogy az elmúlt három évben a jövőtől való félelem tekintetében hogyan alakult át, és mely rétegekben változott meg az éghajlatváltozás szerepe. A kutatási kérdés vizsgálatához egy nagymintás, megyei szinten reprezentatív 2017-es, valamint egy ismételt, kisebb mintás 2020-as, a magyar felnőtt lakosság körében azonos módszertannal készített telefonos lekérdezés adatai kerültek összehasonlításra.

Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban az emberek kiszámíthatóbbnak látták a jövőjüket, és részben (de vélhetően nem kizárólag) ennek köszönhetően csökkent a

jövőtől való félelmük. A lekérdezés az egyes tényezők hatását bizonytalanságsökkentő potenciáljukon keresztül ragadta meg. A klímaváltozástól való félelem kérdése tehát úgy jelent meg a vizsgálatban, hogy a klímaváltozás negatív hatásainak mérséklése miként csökkentené a jövőre vonatkozó bizonytalanság érzetét. A vizsgált időszakban általánosságban negatív elmozdulás volt megfigyelhető: azaz – a többi tényezőhöz hasonlóan – kevesebb ember aggodnik a klímaváltozás miatt. A csökkenés mértéke az egyes társadalmi csoportoknál eltér: a klímakérdés fontosságának kisebb arányú visszaesése figyelhető meg a magasabb iskolai végzettségű személyeknél, a budapestieknél és a fiataloknál. Az eredmények a klímaváltozásra érzékeny társadalmi csoport tekintetében összevágtnak a szakirodalmi áttekintőben bemutatott nemzetközi kutatások eredményeivel, azonban eltérnek a korábbi magyar lekérdezés eredményeitől. Az elemzés alapján egyrészt megállapítható, hogy a klímaváltozással kapcsolatos kommunikációnak azon csoportok esetében van jelentősége, amelyek alapvető szükségletei már ki vannak elégítve és kevésbé félnek a jövőtől. Másrészt, az elmúlt időszak negatív klímakommunikációja nem okozta a félelem növekedését, bár annak csökkenési ütemét – vélhetően leginkább az említett társadalmi csoportokban – visszavetette.

Az eredmények három fő jövőbeli kutatási területet jelölnek ki, amelyek a vitaindító cikk tanulságainak empirikus validációjához is szükségesek lennének. Egyrészt érdemes lehet jelen – jellemzően demográfiai fókuszú – vizsgálatot megismételni a nemzetközi szakirodalom alapján robusztusabb csoportképző politikai és ideológiai ismérvekre. Másrészt érdemes lenne a jövőben vizsgálni, hogy az attitűdök, valamint a klímaváltozástól való félelem hogyan befolyásolja a cselekvési hajlandóságot és a válaszadó tényleges ökológiai lábnyomát. Mert amíg nincsenek bizonyítékok arra, hogy a zöldmozgalmak terjedése ténylegesen segíti a környezeti értékek terjedését, ami valóban hozzájárul a tudatosabb cselekvéshez és az ökológiai lábnyom csökkentéséhez, addig a láncolat első pontjáért tett erőfeszítések nehezen indokolhatók.

Hivatkozott irodalom

- Bain, Paul, Matthew Hornsey, Renata Bongiorno és Carla Jeffries (2012): Promoting Pro-Environmental Action in Climate Change Deniers. *Nature Climate Change* 2: 600–603. DOI: <https://doi.org/10.1038/nclimate1532>
- Baranyai Nóra és Varjú Viktor (2017): A klímaváltozással kapcsolatos attitűdök területi sajátosságai. *Területi Statisztika* 57(2): 160–182. DOI: <https://doi.org/10.15196/TS570203>
- Bartus Gábor (2009): A klímaváltozás mint apokalipszis. *Kommentár* 5: 3–12.
- Bognár Bulcsu (2020): Az ökológiai kommunikáció lehetőségei és korlátai a modernitásban. Társadalomelméleti észrevételek a környezetvédelem témájához *Replika* (114): 7–39. DOI: <https://doi.org/10.32564/114.1>
- Carmichael, Jason T. és Robert J. Brulle (2016): Elite Cues, Media Coverage, and Public Concern: An Integrated Path Analysis of Public Opinion on Climate Change, 2001–2013. *Environmental Politics* 26(2): 232–252. DOI: <https://doi.org/10.1080/09644016.2016.1263433>
- European Social Survey (2018): European Attitudes to Climate Change and Energy: Topline Results from Round 8 of the European Social Survey. Interneten: <http://orca.cf.ac.uk/115674/1/ESSS%20round%208%20-%20TL9%20-%20Climate%20Change%20and%20Energy%20FINAL.PDF>
- Európai Bizottság (2019): Communication from the Commission: The European Green Deal, COM(2019) 640. Brüsszel: Európai Bizottság.
- Fisher, Dana R. (2019): The Broader Importance of #FridaysForFuture, *Nature Climate Change* 9: 430–431. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-019-0484-y>
- Hideg, Éva és Erzsébet Nováky (2010): Changing Attitudes to the Future in Hungary, *Futures* 42(3): 230–236. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2009.11.008>
- Hornsey, Matthew, Emily Harris, Paul Bain és Kelly Fielding (2016): Meta-Analyses of the Determinants and Outcomes of Belief in Climate Change. *Nature Climate Change* 6: 622–626. DOI: <https://doi.org/10.1038/nclimate2943>

- Intergovernmental Panel on Climate Change (2018): Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C Above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty. Interneten: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_Low_Res.pdf.
- Jankó Ferenc, Móricz Norbert és Pappné Vancsó Judit (2011). Klímaváltozás: diskurzusok a katasztrófától a kételkedésig (2. rész). *Földrajzi Közlemények* 135(1): 3–16.
- Kis Norbert (2018): A bizalom szerepe és hatása az állam működésére és fenntarthatóságára. *Pénzügyi Szemle* 3: 299–311.
- Kónya István (2019): A 2018. évi közgazdasági Nobel-díj: William D. Nordhaus és Paul M. Romer- *Munkaügyi Szemle* 62(2): 61–62.
- Kousser, Thad és Bruce Tranter (2018): The Influence of Political Leaders on Climate Change Attitudes. *Global Environmental Change* 50: 100–109. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.03.005>
- McCright, Aaron M., Riley E. Dunlap és Sandra T. Marquart-Pyatt (2015): Political Ideology and Views About Climate Change in the European Union. *Environmental Politics* 25(2): 338–358. DOI: <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1090371>
- Mildenberger, Matto, Peter Howe, Erick Lachapelle, Leah Stokes, Jennifer Marlon és Timothy Gravelle (2016): The Distribution of Climate Change Public Opinion in Canada. *PLoS One* 11(8): e0159774. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0159774>
- Ricke, Katharine, Laurent Drouet, Ken Caldeira, és Massimo Tavoni (2018): Country-Level Social Cost of Carbon *Nature Climate Change* 8: 895–900. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0282-y>
- Schulte-Mecklenbeck, Michael, Matthias Sohn, Emanuel de Bellis, Nathalie Martin és Ralph Hertwig (2013): A Lack of Appetite for Information and Computation. Simple Heuristics in Food Choice. *Appetite* 71(1): 242–251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.appet.2013.08.008>
- Sohlberg, Jacob (2017): The Effect of Elite Polarization: A Comparative Perspective on How Party Elites Influence Attitudes and Behavior on Climate Change in the European Union. *Sustainability* 9(1): 39. DOI: <https://doi.org/10.3390/su9010039>
- Spence, Alexa és Nick Pidgeon (2010): Framing and Communicating Climate Change: The Effects of Distance and Outcome Frame Manipulations. *Global Environmental Change* 20(4): 656–667. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2010.07.002>
- Tobler, Christina, Vivianne H. M. Visschers és Michael Siegrist (2012): Addressing Climate Change: Determinants of Consumers' Willingness to Act and to Support Policy *Measures* 32(3): 197–207. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.02.001>
- Zabkar, Vesna, Maja Hosta (2012): Willingness to Act and Environmentally Conscious Consumer Behaviour: Can Prosocial Status Perceptions Help Overcome the Gap? *International Journal of Consumer Studies* 37(3): 257–264. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01134.x>

Bogároni Eszter

Szociológus, egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem Marketingkutatás és Fogyasztói Magatartás Tanszék (Budapest); igazgatóhelyettes, Századvég Alapítvány Társadalomtudományi Kutatócsoport (Budapest)

Hortay Olivér

Doktorandusz, közgazdász, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Környezetgazdaságtan Tanszék (Budapest); üzletágvezető, Századvég Gazdaságkutató Zrt. (Budapest)

Pillók Péter

Szociológus, megbízott tanszékvezető, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Társadalomkutatási Tanszék (Budapest); igazgató, Századvég Alapítvány Társadalomtudományi Kutatócsoport (Budapest)

